

Ny overbevisende bibelkritik

Den følgende tekst er en oversættelse af en artikel med titlen "Ny övertygande bibelkritik", der blev bragt i det svenske tidsskrift "Humanisten", nummer 3, 2007. Forfatteren er Jan W. Morthenson, fil. kand.

Den svenske redaktion har givet tilladelse til den danske oversættelse.

I det følgende er GT en forkortelse for Gamle testamente, NT for Ny testamente. Artiklen er oversat af Erling Horst Petersen

Især i USA er der i de seneste årtier udgivet en omfattende religionskritisk litteratur af høj akademisk karat med efterfølgende avanceret diskussion. Men i Sverige har et fåtal af værker som f.eks. Roger Viklunds **Den Jesus som aldrig funnits** (Vimi 2005) passeret ganske ubemærket. Bortset fra en overfladisk tv-samtale, debat i Aftonbladet, lovord i "Humanisten" og nogle teologiske protester, som begrundes og besvares udførligt på Viklunds hjemmeside, har der været bemærkelsesværdigt stille om dette virkelig opsigtsvækkende arbejde, som det har taget forfatteren fjorten år at gennemføre.

Viklund er ikke teolog af fag, hvilket kan bidrage til en rolig distance i følelsesmæssige spørgsmål, som præsteskab eller mange troende næppe ville røre ved. Bogen giver først og fremmest en opdateret fremstilling af international bibelforskning, og gør ikke krav på at bidrage med egne ideer, noget som forfatteren dog ikke kan undgå i visse sammenfatninger. Fremstillingen (med tilføjet register og et mere seriøst omslag) burde kunne medvirke til en ny teologisk-historisk diskussion. Det kunne være spændende at møde kvalificerede indvendinger. Det handler bestemt ikke om småting.

Bogens titel er alt for begrænsende, da perspektivet på Bibelen som historisk og etisk dokument går langt ud over en diskussion om evangeliernes sandhedsværdi. Alene analysen af GT er tilstrækkelig omvæltende for den, der kun har haft skolens og kirkens tilrettelagte forkyndelse at støtte sig til. Hvordan bogstavtro kristne og jøder skal finde sig til rette med de tydelige forfalskninger, som ikke mindst den nyeste arkæologi efter 1980 har afsløret, er en gåde. Mosebøgerne og Josua anses nu om dage for upålidelige som historiske kilder. Alene dette indebærer et tab af selve bevismagten, også for Islam som jo udgår fra abrahamitisk tradition. Trods en intensiv søgning efter arkæologisk støtte, især efter Sinaikrigen 1967, findes der ingen tegn på, at israelitterne har været fanger i Egypten, at henved to millioner vandrede i ørkenen i fire årtier og indtog Kanaan. Den partiske bibelarkæologi syntes først at bekræfte visse oplysninger, men med ny teknik har det vist sig, at dateringerne ofte har været groft fejlagtige (**The Bible Unearthed**, Finkelstein & Silberman, 2001). Jeriko var ødelagt og opgivet længe inden Josua siges at have eksisteret, det lovede land var for længst okkuperet af egyptere og viser desuden ingen tegn på de groteske plyndringer, som Bibelen beretter. Kanaan havde i århundreder været befolket af dem, der gennem sociale og politiske forandringer senere blev israelitter.

I Jerusalem har man fra 900-taller fvt. – den tid da David og Salomo skulle have udført deres bedrifter – kun fundet rester af en mur, visse befæstninger og et lille tempel, antagelig viet til den kanaanæiske gud Baal. Salomos

berømte pragtbygninger, bl.a. i de vigtige byer Megiddo, Hazor og Gezer, er i virkeligheden udført senere, først og fremmest af den israelitiske konge Jerobeam II (788-747 fvt.). Jerusalem var næppe mere end en by i det tyndt befolkede, fattige Judæa frem til de assyriske erobringer (der begyndte 722 fvt.) af det meget større og rigere Nordrige Israel, da mange flygtede til Sydriget Judæa, som klarede sig så nogenlunde under ødelæggelsen takket være indrømmelser fra kong Ahas (743-727 fvt.). Først da udformedes monotheismen så småt og tempelritualerne forlagdes til Jerusalem – israelitterne havde tidligere ofret i Samaria og Betel.

Bibelforfatterne klippede og klistrede frejdigt fra den mytiske og virkelige historie. Salomos rige, som ifølge første Kongebog strakte sig fra Eufrat til Gaza, modsvarede i realiteten Assyrien i dets storhedstid. Dronningen af Saba kan ikke have besøgt Salomo førend flere århundreder efter hans død, da Saba (det nuværende Yemen) begyndte at blomstre. Davids kamp med filisteren Goliat er en bevidst skrøne. Den beskrivelse der gives af Goliat i 1. Sam. 17:4-7 passer med rustningen blandt de græske lejesoldater (hoplitter), som kæmpede for Egypten i starten af 600-tallet fvt. (Desuden navngiver 2. Sam. 21:19 en helt anden helt som Goliats banemand). David uddelte rige krigsbytter efter striden med amalekitterne (1. Sam. 30:26-31) til steder, der ikke var befolket på hans tid: Jattir, Aroer, Ramot...

Baggrunden for GT optager halvdelen af pladsen i Viklunds bog. Det er højst interessant læsning. I beretningerne om Abraham og patriarkerne, der skulle have udspillet sig ca. 2000 år fvt., tales f.eks. om kameler, til trods for at de først forekom som tamdyr i de egne mere end tusind år senere. Folkene aramæer og filistere nævnes ofte, skønt de først optrådte længe efter patriarktiden. Stedsangivelser stemmer dårligt med arkæologiske fakta: Shechem, Beersheba, Gerar og Hebron viser ingen tegn på at have været beboede i abrahamitisk tid. De egyptiske personer i historien om Josef (f.eks. Potifar) var nævnt i løbet af 600-tallet fvt.

At Mosebøgerne blev skrevet af varierende præsteskab til vidt forskellige tider, er blevet debatteret siden Julius Wellhausens forskning fra slutningen af 1800-tallet. "Moses' love" blev nedskrevet af præster tusind år efter Moses' "liv" – visse dele af Esra så sent som i 400-tallet fvt. Fortællingen om "de ti bud" har et forvirret og modsigelsesfuldt indhold med forskellige forfattere (dele kan spores til den egyptiske dødebog), og der var oprindeligt betydeligt mere end ti, for jødedommen 613 (mitzvot: bud). Meget handlede om detaljerede forskrifter for ofringer til (afguden?) Jahve og om praktiske råd: "Du må ikke koge et gedekid i moderens mælk".

De begivenheder Mosebøgerne opregner, findes ikke engang som notitser i de ellers så nøjagtige egyptiske dokumenter. Det svækkede Egypten som Mosebøgerne skildrer, stemmer bedst med 700-tallet fvt. Derimod var flugten fra Egypten (1400-1200 fvt.) en logistisk umulighed på grund af de dengang militært stærke befæstninger, som Egypten havde oprettet ved den østre grænse. Kongedømmer som Arad, Heshbon og Edom i Sinai, som Mosebøgerne nævner, eksisterede ikke på den tid, selv om teltkulturer forårsager en vis arkæologisk usikkerhed. Listen over alle ejendommelighederne bliver til sidst pinagtig og en virkelig prøvelse for en interesseret troende.

Finkelstein & Silberman, som Viklund bl.a. støtter sig til (og som nu har udviklet ræsonnementet i **David and Solomon**, 2006), gennemgår detaljeret mange af de urimeligheder i GT, som de seneste årtiers forskning har påvist, men diskuterer også motiverne til teksternes opståen. Kong Josia, der regerede 639-609 fvt., spillede en afgørende rolle for den jødiske lov og kampen mod "hedenskabet". Teologien fra 622 fvt., da ypperstepræsten Hilkiyah "fandt" femte Mosebog (Deuteronomium) i en tempelmur, var måske et bestillingsarbejde for at styrke kongedømmet og inspirere den territoriale ekspansion efter Assyriens svækkede herredømme (hovedstaden Nineve faldt 612 fvt.).

Egyptens foruroligende ankomst til det israelske område under farao Psammetichos I (664-610 fvt.) forklarer valget af fjende i Mosebøgerne. (Kong Josia dræbtes af farao Necho II 609 fvt., hvilket i praksis også satte punktum for den monarkiske æra fra David).

Den opflammende og derfor kortlivede monolatri, dyrkelse af en eneste gud, kan læses som "enevælde" og "nationalisme". "Herren" er kongen. "Loven" er civil lydighed. De urgamle myter blev ranet og omformet af herskerne. Ofringer til flere guder som både israelitter og judaitter havde helliget sig i århundreder, var ikke i den nye magts interesse.

Den såkaldt deuteronomiske historie (Josua, Dommerbogen, Samuels- og Kongebøgerne) er for det meste legender og en politisk udtænkt fiktion med blot sporadisk støtte i virkeligheden. Tidlig jødedom var dikteret statsreligion uden folkelig medvirken (præcis som kristendommen i tusindfold forstørret magtpotentiale under og efter kejser Konstantin). Faktiske hændelser er ofte forskudt i tiden. De bronze- og jernalderforhold der beskrives, er mistænkeligt sammenfaldende med de "moderne", der herskede ved slutningen af 600-tallet fvt. Helte som David (som ifølge et nyt fund i Tel-Dan sandsynligvis har eksisteret) og Moses har flere ligheder med glorificeringen af Josia, selv om visse dele er tilføjet noget tidligere. De assyriske kongehistorier, med nøjagtige fortegnelser over store bedrifter og blodige sejre, var forbillede for jødisk-israelitisk lovprisning.

Men vigtige dele af den hebræisk-aramæiske bibel blev også skrevet under og efter fangenskab i Babylon fra 538 fvt. Det jødiske folk kom efter Babylons fald til at leve under persisk herredømme i mere end to hundrede år. Staten Juda bliver provinsen Yehud, folket kaldes jøder. Israel bliver Samaria. Politisk og religiøst var det af største betydning, at "Guds udvalgte folk" igen hævdede sig. Templet skulle genopbygges efter katastrofen i 587 fvt. Det patriotiske præsteskab i det i lang tid kongeløse rige befandt sig i en magtkamp med de virkelige, relativt velvillige, herskere, og havde kun store ord som våben. De tidlige tekster blev revideret. Skrifterne og prædikenerne skulle igen forene og løfte folket. Krønikebøgerne (sandsynligvis skrevet af Esra) genoplivede den tendentiøse historieskrivning. Den nationale og etniske propaganda gør i vor tid ofte et ubehageligt indtryk, men var sikkert under hele den lange periode med underkastelse – efter perserne: hellener og romere – funktionel og hæget om. Gud bliver et politisk redskab, og kan for udenfor stående ses som en substitut for den nationale æra – den mentale, imaginære søjle i opgang og nedgang. Utallige jødiske oprørsforsøg hentede kraft fra den stolthed, skrifterne gav anledning til.

Den endelige redigering af GT skete efter år 164 fvt., da Daniels forvirrede bog færdiggjordes, til trods for at den foregiver at være skrevet under den babyloniske tid. Så specielt "gammel" og udadledig er denne, den største del af bibelen, ikke. Man kan også spørge sig selv, hvad disse tekster har med religion at gøre.

Moderne bibeldebater siden 1968 er meget præget af den intensive kamp mellem "maksimalister" og "minimalister". De første, f.eks. egyptologen K.A. Kitchen, argumenterer for GT's relative historiske troværdighed med støtte i bl.a. ikke-bibelske tekstfragmenter (**On the Reliability of the Old Testament**, 2003). Minimalisterne (Københavnerskolen) kræver flere utvetydige arkæologiske beviser og sætter spørgsmålstegn ved teksternes tidlige oprindelse; man mener, at de hovedsagelig kom til som en følge af det babyloniske eksil, og at de skal tolkes mere allegorisk. I Viklunds bog savner man en mere udførlig redegørelse for denne aktuelle strid, hvor forskellige specialiteter står hårdt over for hinanden. Frontlinierne bliver tydelige i W.G. Devers bog **What did the Biblical Writers know and when did they know it?**, 2001.

Om nu GT delvist er en propagandistisk konstruktion, kommet til under stridende og ydmygende omstændigheder, så gælder dette i en vis udstrækning også for NT. Alle kanoniske sammenstillinger af tekster har et overordnet formål højt over de troendes hoveder. For NT's vedkommende handler det ikke længere om Israels selvforherligelse – Jerusalems tempel ødelagdes endnu en gang af Titus' soldater i år 70, den jødiske Messias kom aldrig, og dele af befolkningen spredtes år 135 af kejser Hadrian. I stedet står nu den afgørende strid mellem gnostikerne og de kristne, som senere skulle danne den katolske kirke.

NT er et taktisk udvalg af tekster, som efterhånden, efter mange finter og stridigheder, skulle få den teologiske opinion til at svinge over til den mere ortodokse, person-kristne opfattelse – den endelige kanon bestemtes ikke før år 367. Gnostikeren Markion havde allerede i år 140 sammensat et nyt testamente bygget på sine versioner af Paulus og dele af Lukasevangeliet (han godtog ikke GT og dets gud). År 143 var det tæt på, at den gnostiske mystiker Valentinus blev valgt til biskop i Rom. Gnosticismen, som da udvikledes til en blanding af græsk platonisme og kristendom, var en esoterisk bevægelse for indviede med stor rækkevidde i Middelhavsområdet. Man hyldede Jesus, ikke som historisk person, men som åndeligt forbillede. Gnostikerne havde en betydelig mere kompliceret verdensforklaring end de kristne og var rigt repræsenteret blandt de filosofiske lærde.

Flere kristne kirkefædre, især Irenæus i Lyon, agiterede brutalt mod gnosticismen og det lykkedes dem at afgøre, hvad der kunne godkendes som Guds sande ord. Omkring året 180 blev det bestemt, at kun fire evangelier ud af de mellem tyve og fyrre, som da var i omløb, skulle kunne indgå i Den Hellige Skrift. Ophavsmændene (til disse evangelier) var ukendte, men fik navnene Markus, Mattæus, Lukas og Johannes. Jesus skal nu være den samlende figur og evangelierne påstås at formidle vidnesbyrd om hans liv. Desværre blev de evangelier åbenbart skrevet længe efter Jesus' formodede tid og udenfor Palæstina (flere geografiske angivelser er direkte pinlige), og

indeholder mængder af modstridende oplysninger. Ikke engang det mest fundamentale for de kristne, f.eks. bjergprædikenen, er ensartet og troværdigt gengivet. Lukas forlægger, i modsætning til Mattæus, hændelsen til en slette; begge skriver først, at Jesus talte til disciplene, men senere at han prædikede for folket. De smukke ord er ikke originale, men delvist en fri sammenstilling af sentenser fra GT, Talmud og fra så vidt forskellige filosoffer som Aristoteles og Confucius. Evangelieforfatterne var lærde mænd, som hentede forbilleder og udsagn fra hele den antikke kultur - NT er for en stor dels vedkommende et udtryk for hellenistiske tankefigurer.

Meget af det Jesus skal have sagt og gjort, f.eks. miraklerne, kan direkte henføres til dengang kendte legender: Herakles, Dionysos, Apolonios fra Tyana, Asklepios, Mitra, Buddha osv. Evangelierne er for en stor dels vedkommende "lånt", tekster bygget på etablerede visdomsord og myter - en vanlig genre på den tid. Nye syntetiske, konstruerede guddomme med undergørende egenskaber var accepteret siden de egyptiske og græske polyteismer blev sammenført i Serapiskulten af Ptolemaios I. Den egyptiske præst Manetho og den græske Timotheos udarbejdede den nye guds attributter og valgte hans navn...

En international, religionshistorisk ekspertgruppe med sæde i USA, The Jesus Seminar, er kommet frem til, at kun 90 af de 500 udtalelser der tilskrives Jesus (logia), kan være "autentiske". Flere af de bevingede ord, vi forbinder med Jesus, er hentet fra GT, f.eks. "elsk din næste". Vigtige sentenser i de ikke-paulinske breve i NT formulerer ofte samme egentlige betydning, som Jesus udtalte, uden at de refererer til ham. "Elsk dine fjender" findes i Pet. 3:9 med samme indhold. Beskrivelsen af flere episoder varierer også besynderligt meget; forhistorien til evangelierne er nemlig yderst kompliceret og diffus. Forskerne antager hypotetisk en tabt, sammensat skriftkilde (Q), som kan forklare de enslydende, udmaledede tillæg, Mattæus og Lukas har udover det fælles med Markus, som også er bygget på Q. Andre forlæg kan også have eksisteret, f.eks. Tomasevangeliet og det omdiskuterede "hemmelige Markus". Oprindelsen til det der kombineredes og skulle blive Jesus-skikkelsen, må søges i mange sammenhænge, ikke mindst blandt de mange jødiske sekter, der florerede lige før og efter årtusindskiftet.

Det er helt klart, at den "epistel-Kristus" (som var etableret før Paulus) er en anden, snarest modsat hellighed end den, som omtales i evangelierne. Denne tidlige Kristus antoges at have fandtes før skabelsen, og havde kosmiske attributter; der var på ingen måde tale om en personificeret guddom, noget som var et absolut tabu blandt de monoteistiske jøder, Paulus bl.a. korresponderede med. De der redigerede NT, ændrede i teksterne og placerede evangelierne, apostelgerningerne og epistlerne i en rækkefølge, som skulle give indtryk af, at de beskrev samme skikkelse. Oprindelsen til en radikal personkristendom i hele NT, Markusevangeliet, er desuden en ukorrekt sammensmeltning af den syrisk-galilæiske teologi under Herodes Antipas og den anderledes frelserlære i det, man plejer at kalde "Jerusalemtraditionen". Beretningens litterære, teologiske og kunstneriske udformning viser tydeligt, at den ikke bygger på mundtlig overlevering. Forlæggene til det der blev beretningen om Jesus, består af visdomsord, inspirerede af kynisk og stoisk filosofi (Q1) og senere, mere apokalyptiske visioner (Q2). Nogen "forkynder" i Q

nævnes aldrig - (Tomasevangeliets sætningsindledninger: "Jesus sagde", er senere tillæg). Evangelisterne "scenograferer" visdomsordene og dialogerne – ofte i indbyrdes forskellige situationer. Kristus' passionshistorie og opstandelse regnes til "Jerusalemtraditionen". Ansvar for spredningen af denne kombination af uforenelige kristusbilleder hviler på de kirkefædre, der behændigt manøvrerede deres teologi bort fra det kaotiske antal af samtidige sekter og spekulative filosofier i anden del af 100-tallet.

Bortset fra et (muligt) minimalt fragment af Johannesevangeliet findes ingen bevarede tekster før år 170-180. I de tidlige græske håndskrifter findes talrige afvigelser. Nogle nævner ikke engang dogmer som jomfrufødsel eller treenigheden (som var et rent kirkeligt dogme). Vigtige tillæg ("opfriskninger") og ændringer indførtes sent. Slutningen af Markusevangeliet med den vigtige beretning om Jesus efter opstandelsen (16:9-20) blev tilføjet omkring 100-tallet. De kendte Jesus-ord på korset: "Fader, tilgiv dem, de ved ikke, hvad de gør". (Lukas 23:34) blev tilføjet omkring 300-tallet. Beretningen om kvinden, der har begået ægteskabsbrud (den af jer der er fri for synd, kan kaste den første sten), tilføjedes omkring 400-tallet. I 600-tallet var forandringerne specielt omfattende. Bibelhistorikeren B.D. Ehrman (**Misquoting Jesus**, 2005) mener, at antallet af afvigelser i NT er meget større end antallet af oprindelige ord! "Opfriskninger" var ofte led i en aktuel polemik mod "fejlagtige" trosopfattelser og sekter. Forskellene er ikke bare marginale, men handler også om fundamentale begreber. Hieronymus, som af pave Damasus I fik til opgave at bl.a. oversætte NT til latin, bad om at blive fritaget, da han ikke kunne finde rimelige overensstemmelser blandt de utallige græske versioner. NT var et "work in progress" helt ind i Middelalderen. Luthers forsøg på at restaurere "Guds rene ord" i sine oversættelser var illusorisk. Hans kundskaber i hebræisk var mangelfulde, og hans tyske NT opstod bl.a. med basis i anden udgave af Erasmus' græske sammenstilling af byzantinske forlæg (textus receptus), som vrimlede med fejl og ikke længere anvendtes. Protestantismens tekstfundamentalisme bygger på kviksand. Det har været tydeligt, at senere oversættelser har været kristologiske og mere kirkeafhængige end videnskabelige: GT er blevet tilpasset NT for at motivere sønnens ankomst.

I de i tidligere tider tilkomne historier har bl.a. gnosticismen været en faktor, som kopister og redaktører nedtoner. Dog er evangelierne og i endnu højere grad Paulusbrevene betydeligt mere gnostiske, end man troede i begyndelsen. Paulus var ikke som en selvfølgelighed godkendt af NT's chefredaktører - han er tydeligt gnostisk i flere afsnit. Elaine Pagels har analyseret dette i **The Gnostic Paul** (1975). For at få Paulus gjort mere stueren kirkeligt set, prioriterede man senere forfalskninger skrevet efter hans formodede dødsår: 1,2 Timotheos og Titusbrevet. Apostelgerningerne, som må være skrevet omkring år 150, er også et projekt til at inkorporere Paulus i den personkristne teologi, på trods af at forfatteren ikke synes at have læst en eneste epistel. Der findes også stor filologisk tvivl (Bauer 1852, Loman 1886, Van Manen 1888 m.fl.) over for spørgsmålet, om nogen historisk Paulus overhovedet har skrevet noget brev, om det ikke i stedet drejer sig om montage af uforenelige "paulinske" tekstfragmenter fra begyndelsen af 100-tallet, som først blev redigeret af gnostikeren Marcion (Apostolikon) – og senere af dem der grundlagde den

katolske kirke.

Gnostikerne hævdede, at Paulus og andre skulle opfattes symbolsk, medens kirkefædrene mod slutningen af 100-tallet krævede en bogstavtro forståelse. Begge lejre betragtede hinanden som frafaldne fra den rette lære. Gnosticismen bagvaskedes og bekæmpedes med alle midler af den nye magtgruppe, hvilket førte til, at klostre plyndredes, biblioteker brændtes og at gnostiske skrifter gemtes i det egyptiske ørkensand. Ikke før fundet i Nag Hammadi i 1945 har man kunnet få et mere retvisende billede af den gnostiske tænkemåde.

På den baggrund indser man let, at det vi nu kalder NT's kanon, er en vinklet og konfrontativ version af noget, som i antikken havde en videre og mere omstridt kontekst. Udstregninger, tilførsler, tendentiøse nyoversættelser af usikkert materiale, taktiske beslutninger på kirkemøder, hierarkisk, ukritisk teologi, hensyn til statsnytte osv. har givet os et grundlag for den vesterlandske kultur, som i allerhøjeste grad er et resultat af manipulerende interesser. Hvis en mere analytisk og realistisk filosofi var blevet den vejledende, var vore civilisationer måske blevet sparet for mange af de lidelser, som religiøs demagogi af diverse art har båret ansvaret for.

Den bibelkritik der gøres rede for i Viklunds sammenstilling, detaljeret, letlæst og uophørligt fængslende, handler først og fremmest om teksternes faktiske fejlagtigheder og uklare fremkomst. Man kan i de fleste tilfælde støtte sig til bibelcitaternes egne modsigelser. Resultaterne er ofte forbløffende. Men de tynde, historiske belæg for Jesus' virkelige eksistens, som teologerne plejer at henvise til – Talmud, Tacitus, Plinius d.y., Suetonius m.fl., – afvises også grundigt. Den vigtigste støtte, en passage hos den jødiske historiker Flavius Josefus (37-105), ser endog mange teologer i dag som en senere indskudt forfalskning fra 200-tallet. Denne "bekræftelse" omtales ikke før begyndelsen af 300-tallet af den upålidelige kirkehistoriker Eusebios, på trods af at langt tidligere kirkefædre, som Tertullianus, sikkert havde ofret sin ene hånd for at nedtone det mindste ikke-bibelske belæg for, at personen Jesus virkelig skulle have eksisteret.

I den store polemik mod den platoniske kristendomskritiker Celsus, som Origenes viede flere år, *Contra Celsum* (248), findes ikke et ord om "bevist". I Forums religionsleksikon, artiklen om Jesus, så sent som i 2003, findes det dog medtaget som en uvidenhedens bommert.

Det er mærkeligt, at evangelierne så ofte sjusker med enkelt kontrollerbare oplysninger om hændelser. Som nogle eksempler blandt mange: Nasaret, Jesus' hjemby (i bibelen "polis" dvs. en større by), findes ikke engang optegnet som by i samtidens dokumenter. Det hebræiske oprindelsesord, NZR, peger med større sandsynlighed på "nazir", hvilket betyder "udvalgt", "indviet", også medlem af en ortodoks sekt, nasirerne. Årstallet for Jesus' fødsel afviger mindst 9 år: ifølge Mattæus før år 4 fvt. (Herodes' død), ifølge Lukas år 4 fvt. og år 6 evt. (Quirinius' tiltrædelse som statholder i Syrien).

Mattæus beskylder helt fejlagtigt Herodes for at have ladet dræbe alle drengbørn under to år i Betlehem; ikke engang Josefus, som hadede Herodes, nævner dette i sin jødiske historie. Myten er egyptisk. Evangelierne beretter, at Jesus prædikede i overfyldte synagoger i Galilæa, diskuterede med farisæere og blev kaldt rabbi. Men synagoger opførtes i Galilæa først efter år 70, da jøder og

farisæere flygtede dertil efter den romerske ødelæggelse af templet. Rabbi var en titel, der kom i almindelig brug omkring 100-tallet.

Rettergangen mod Jesus i "Det store Råd" skildres i evangelierne på en måde, som er uforenelig med jødiske retsprocesser. Passionshistorien hos Markus er besynderligt enslydende med en beretning hos Josefus om en anden Jesus, som ca. år 60 blev ført frem for den romerske prokurator Albinus; Markus bygger desuden på episoder og citater fra GT – ofte Psaltaren (Davids salmer) og profeten Sakarja – næsten ord for ord uden at der henvises til dem. Hændelserne efter opstandelsen savnes altså hos Markus, men skildres af Mattæus og Lukas i uforenelige versioner.

Det er helt usandsynligt, at så sensationelle hændelser, som evangelierne gør rede for, ikke skulle være omtalt med en eneste sætning, hvis de faktisk havde fundet sted og på trods af, at der fandtes omkring 40 historikere, der var virksomme på den tid. Hvis den verdslige Jesus havde været Guds søn, ville man næppe have glemt ham, eller snarere undertrykt ham (apokryfisk) i flere årtier, inden Markus skaber sin fortælling for sin forsamling og verden. Det er også uforklarligt, at evangeliernes beretninger om denne mærkelige mand skulle forblive næsten upåagtede som anonyme dokumenter helt frem til 170-tallet, da de blev sammenført af Justinus Martyrens elev Tatianos til "Diatessaron". Den kosmiske "søn", Logos, var en selvfølgelighed for de tidlige kristne forfattere (apologeterne); den mere og mere dominerende Romerteologi er frem til 180-tallet i hovedsagen en kombination af platonisme og hellenistisk jødedom, af kun moderat interesse for Paulus og en historisk Jesus. Den Kristus vi kender, blev etableret i begyndelsen af 200-tallet. For en detaljeret studie af Jesus' historicitet og NT's tilkomsthistorie anbefales Earl Doherty's: **The Jesus Puzzle** fra 1999.

En stor del af Apostelgerningernes historiske beretninger underkendes af moderne forskning. 30 procent af teksten i dem udgøres af 24 forskellige taler, fremført af forskellige personer, Petrus, Jakob, Gamaliel m.fl. Disse udtalelser er modsigende og fiktive, åbenbart indført som typiske stilfigurer i den samtidige hellenistiske tradition. Pinseunderet, åndens indtrængen i de uskoledede disciple, som satte dem i stand til at tale forskellige sprog og senere få fremtrædende positioner, var en vidt søgt nødløsning. Steningen af Stefanos, den første martyr, er en variant af korsfæstelsen af Jesus med lignende replikker, men bygger historisk på helt andre hændelser. Apostelgerningernes forfattere (Lukas?) opsamlede materiale fra den tidligere nævnte Josefus (Jødisk forhistorie, år 94). Endog den allervigtigste episode i hele kirkehistorien – øjeblikket før det, der skulle blive kristendommens udbredelse, – Paulus' omvendelse på vejen til Damaskus (også et kodeord for Qumran), er en helt urimelig fantasi, som ikke engang Paulus selv nævner i sin redegørelse for rejsen (Galaterbrevet). Episoden ligner alt for meget en scene fra Euripides' drama "Bakkanterne", hvor Pentheus forfølger guden Dionysos, som advarer ham med næsten identiske ord, som dem Jesus ytrede. Apostelgerningernes beskrivelse af hændelsen er selvmodsigende, og det senere forløb i Damaskus og Arabien stemmer slet ikke med Paulus' egne oplysninger. I Apostelgerningerne skildres – som vanligt usammenhængende – hans liv som Saulus, forfølgeren af de kristne. Josefus beretter også om en Saulus, som meget vel kan være samme person. Robert Eisenman (**James the Brother of**

Jesus, 1997), argumenterer for, at Josefus/Bibelens Saulus var i familie med den herodianske overklasse, og at det skulle forklare hans udfordrende distance til jødedommen og hans tidlige mandat til at lade kristne henrette. Saulus-Paulus er en dobbeltnatur og et taknemmeligt emne for fremtidig forskning; de billeder der gives i Bibelen er ufuldstændige. Det er en bedrift af kirken at få en så mytisk person med en så forvirret forkyndelse til at fremstå som en grundpille. En teologisk motivering er forfalskningen i Galaterbrevet 2:7-8, indført ca. år 185, hvor Paulus beskrives som hedningernes apostel, medens Petrus (upassende: Paulus anvender navnet Kefas!) skal føre evangeliet ud til de omskårne jøder (Barnikol, 1931).

Det blivende indtryk af alle disse iagttagelser vil dog være, at Bibelen bliver meget mere omfattende og kompleks, end man tidligere har anet. Bibelen er paradoksalt synkretistisk, religionsblandet. Den er sammensat af en mængde forskellige trosforestillinger; Gud og Jesus indgår tydeligt i et uendelig indviklet mønster af orientalske, stridende visioner. Det komplicerede begrebsapparat med overtagne, kombinerede græske og jødiske tankeformer gør tolkninger til et spørgsmål for eksperter. Kirken har reduceret spændingerne og set bort fra den oprindelige, filosofiske mangetydighed. Traditionens sandhedsværdi bygger mere på historisk patina. De nye forskere, Viklund henviser til, åbner verdener af interessante sammenhænge, og stiller både ateisten og den troende læser på en ny platform. Jesus-skikkelsen må have været en jødisk midrash (midrash: bibelfortolkning) eller en gnostisk kodet konstruktion, men som et symbol på en radikal, samtidig, modsigelsesfuld etik, er han stadigvæk sikkert umistelig for senere generationer, som ikke behøver at være skræmt fra vid og sans for at han, som Paulus lover, skal komme igen og tilintetgøre verden med al dens troløshed. Unægtelig en effektiv taktik til at hverve proselytter! GT's Jahve fremstår derimod i alle sammenhænge mere som en håbløs tilflugt end som en mulig gud. Jahve ligner en teenage-forælder, som uophørligt må krydse sig frem mellem modsigelsesfulde løfter, formaninger og straf. Israeliternes langvarige, religiøse forhåbninger, deres forvredne historie og præstevælde gør et tragisk indtryk.

Bibelen har sandelig haft konkrete følger på godt og ondt, men teksterne har af og til også en dyb og suggestiv aura, som sikkert har været den vigtigste attraktion for vanlige læsere. Skønheden i sproget og retorikken er ofte overvældende og forførerisk. Vi sorterer og ser gerne bort fra det reaktionære for at gribes af det menneskelige i visse afsnit – prædikenerne bygger jo heller ikke på alt for frastødende eller ejendommelige vers. Men præsternes ambitioner, at harmonere jødiske og kristne gudsbilleder, at forklare intrikate metaforer og urgamle, orientalske koder for en nutidig almenhed, falder på sine egne urimeligheder. Det er naturligt, at den tidligere mere højtidelige forkyndelse hurtigt nærmer sig populærkulturen.

For nu at holde os til den åndelige hverdag: i nutidig kirkesammenhæng må man i det mindste forlange, at budskabet skal holde nogenlunde trit med den forudsætningsløse bibelforskning. Troen må ikke baseres på åbenbare falsknerier, så styrter på sigt hele den tretusindårige bygning. Det holder ikke i længden at tilskrive forskerne "uenighed" – arkæologi og tekstanalyse udvikles stadig. Teologien må udskille det etiske fra den verdslige manipulation.

Menneskers uvidenhed, behov og uro må ikke fortsat være en forudsætning. Kirken må åbent klargøre teksternes oprindelige funktioner og ikke indhylle "Guds sande ord" osv. i tågeslør. Bibelen er uden tvivl menneskeskabt med, i flere tilfælde, totalitære b hensigter – den er mere teleologisk (formålsbestemt) end teologisk.

Vi får stadig mere viden i troen. Den fremtidige teologi må samarbejde med den realistiske, førende forskning og befri sig fra sine historiske vildspor. Der er ingen tvivl om, at teologien lige nu befinder sig i et søvndrøkkent og dramatisk paradigmeskift. Toraens konstaterede, historiske kollaps og det tiltagende antal spørgsmålstejn ved Jesus-skikkelsens virkelighed kan få uanede konsekvenser. Bibelen behøver en radikal omredigering og kommentar for at redde og bevare noget af sin troværdighed – udgivelsen af Bibel 2000 havde været en gylden anledning! Budskabet må problematiseres åbent og dialektisk. Der er ingen grund til, at den svenske kirke skal opretholde regelhysteri og fabrikeret historieskrivning fra jernalderen. Man må også distancere sig fra obskure sekters fundamentalisme for ikke selv at blive regnet med i det selskab. Alene i de seneste årtier er der sket en eksegetisk (tekstfortolkende) revolution, samtidig med at samfundet klamrer sig til hermeneutisk (bibeltolkende) romantik. Mange teologer er sikkert vidende om diskussionen inden for moderne bibelforskning, men de synes ikke villige til at føre den udenfor universiteterne. Man udnytter de troendes historiske uvidenhed. Den taktik holder ikke i længden.

Bibelen kan delvist fungere som religionshistorisk baggrund, men kan ikke længere tjene som dogmatisk forbillede. Der findes rigeligt i Bibelen af væsentlig etik, livssyn, symbolik og poesi til, at den fortsat kan være en del af kulturen. Men virkelig religion kræver ingen politisk-kirkelegt fabrikerede guder, straffende autoriteter eller messias helte. Vi behøver en alternativ religion uden guddomme; der findes kun natur og mennesker. Det endnu ukendte er intet argument for okkultisme. Religiøsitet der udgår fra autoritære og selvfabrikerede definitioner på synd, nåde og tilgivelse har været destruktiv og barnliggørende. Etikken og kærligheden må genskabes efter moderne erfaringer, de bliver først overbevisende, når de forklares som rent mellem menneskelige. Dette har Sam Harris udviklet i sit kompromisløst, humanistiske stridsskrift **The End of Faith**, 2005. Se også Richard Dawkins **The God Delusion**, 2006, og Daniel Dennet **Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon**, 2006, som også begge diskuterer religion ud fra et evolutionistisk princip.

Moderne, forstandsmæssig religiøsitet er spørgsmål uden egentlige svar. Troen er i detaljen disponeret af en kulturel kontekst, men kan for den enkelte naturligvis være meget større end sin kategoriske begrænsning. "Gud" er også for mange en nødvendig abstraktion, en filosofisk konklusion, en diffus følelse, et fortvivlet halmstrå, et spørgsmålstejn – ikke det udråbstegn som vanereligionerne spreder. Vi indgår alle på en eller anden måde i det forprogrammerede tanke- og følelseskema, som Bibelen lægger over os. Derfor er det vigtigt, at vi omfortolker og søger tilbage til de forskellige antikke kilder efter en mere udeformeret forståelse af det, der er dannet dybt inde i så mange af os. De kristne spor leder langt tilbage: til den græske orfisme, Pythagoras og Platon.

Gnostikeren Valentinus skriver: "Menneskene skaber guder og dyrker sit værk. Det havde været passende for guderne at dyrke menneskene."

Sådanne idealistiske nuancer interesserer næppe den feterede, franske filosofiprofessor Michel Onfray (**Håndbog for ateister. En ateologisk betragtning**, Nya Doxa 2006). Hans fordømmelse af de store monoteistiske religioner – jødedom, kristendom, islam – som livsfornægtende og brutaliserende er uden pardon. De historiske konsekvenser, af disse i hans øjne primitive ideologier, har været rædselsfulde. Monoteismen kan klart dømmes alene på deres gerninger og effekter. Med utallige eksempler henviser Onfray til de monoteistiske teksters uopløselige blanding af vold, fristelser og smiger. De har i virkeligheden aldrig haft noget med åndelighed eller endog fjerne religionsbegreber at gøre – de er snarere det modsatte af en etisk religiøsitet! Guds billeder er funderet på absolut ingenting: alene postulerer lige ud i den tomme luft! Spørgelsesbilleder fra et mytisk mørke, der er omformet til brug for konkrete formål. Monoteismen har i realiteten altid været elitistiske magtinstrumenter, baseret på kyniske løfter, kommet til og udnyttet i analfabetiske og tyranniske miljøer. De er i højere grad funderet på skræk og indoktrinering end på ægte dyrkelse. Præsteskabet er ideologiske forvaltere, sentimentalt forelskede i det skønne og ordknappe inden for deres egen læres skændigheder. Men trods den nutidige israelske aggression kan den gamle jødedom i sin praksis ikke ligestilles med det, kristendommen og islam har resulteret i siden middelalderen. Den katolske kirke forbød ikke tortur før 1816 under pave Pius VII: de sidste kætterbål brændte så sent som 1826 i Europa og 1850 i Mexico. Ekstremistiske muslimers menneskeofre mindes vi om dagligt. Religion er lige så meget et påskud for ondskab som en inspiration til godhed.

Trods titlen gør Onfray indsigelse mod begrebet "ateisme", som han mener har fået en negativ, næsten sygelig betydning: en afvigelse fra den i vores kultur normale "tro". Ateismen er blevet defineret af gudsydkerne. Vi er så gennemsyrede af vore religiøse fordomme, at vi får dårlig samvittighed af vores skepsis, på trods af at den religiøse tænkning går på tværs af vor øvrige søgen efter sandhed og oplysning. Ateisme indebærer for ham at afsværges al transcendens, hele den jødisk-kristne arv. Det er ikke tilrådeligt at sekularisere Bibelens vurderinger og skabe en postkristen etik, som f.eks. hos Kant. Onfray genopliver en religionskritik fra 1793, da paven brød staven over den franske revolution. Han fremhæver fritænkere som Spinoza, Meslier, Holbach, Feuerbach ("religionen er en psykisk patologi") og Nietzsche (begrebet "Gud" er opfundet som modsætning til livet...). Han burde også have nævnt Hume. "Religion har sit udspring i dødsdriften. Religion er en reaktion på det ontologiske (værensmæssige) tomrum, der åbner sig for den, som forstår, at han en dag skal dø, at hans ophold på jorden er tidsbegrænset, at alt liv er indskrevet i et kort tidsrum mellem to tomheder" - sådan kan Onfrays budskab koncentreret. Religionerne spærrer vejen til den totale livsoplevelse, nydelse og hengivelse til verden – "man korsfæster livet og lovpriser tomheden". Som en modvægt mod religionernes anti-intellektuelle "epistem" (velbegrundet viden) (Foucault) må man stille filosofien, den kritiske rationalisme. Onfray kræver en dekonstruktion af monoteistiske og teokratiske hegemonier; de er forstenede i negative spiraler. Monoteismen består næsten udelukkende af forbud og krav;

jo flere af den slags, jo mindre chance for perfektion, desto større skyldfølelse og desto mere magt til præsterne og imamerne. De jødiske lovparagraffer og de muslimske hadith'er er ofte helt absurde i deres yderst detaljerede forskrifter og deres ubehag ved det kropslige...

Onfray afviser de teologiske myter om de hellige skrifers opståen. Muhammed har ikke skrevet Koranen, den er nedfældet i mindst otte versioner flere årtier efter hans død; Marwan, guvernør i Medina, indsamlede og lod brænde alle med undtagelse af én, der skulle blive kanon (en apokryf blev smuglet ud og anvendes stadigvæk i visse afrikanske lande). Hadith'erne kom til flere hundrede år efter Profeten, men anses alligevel af sunni-muslimer for at være autoritative. Tvivlen om bibelteksternes autenticitet ligner den, der allerede er nævnt i denne artikel. Onfray anbefaler, at man studerer evangelierne parallelt med Diogenes Laertius' "Om kendte filosofers liv og tanker" (fra begyndelsen af 200-tallet), hvor man kan læse om antikke mytedannelser og mirakler, som stærkt minder om fortællingerne om Jesus. Alene navngivelsen vækker skepsis. Blandt utallige eksempler kan nævnes, at "Jesus" (latinsk form) betyder "Jahve er redningen", Josef fra Arimataia, som tog hånd om Jesus' døde legeme, hedder ikke det ved et tilfælde: "Arimataia" betyder "efter døden".

Det mest forvirrende ved de monoteistiske grundskrifter er deres åbent teologiske modsigelsesfuldhed ved siden af de historiske urimeligheder. Når de tilmed er blevet redigeret og kopieret af forskellige skriftkloge, kunne dog de mest graverende anomalier have været strøget eller i det mindste være blevet apokryfe. Men nej. Der findes følgelig en mildt sagt tvivlsom logik i det fundamentalt vigtige, Jahve, Jesus eller Allah påstås at have udtalt ved forskellige lejligheder. Det er nåde, godhed, forbandelser, trusler og krav om folkemord i en sand pærevælling. Karen Armstrong har i "Historien om Gud", 1993, også vist, hvor ekstremt gudsbillederne er skiftet i løbet af århundrederne, der har næsten rådet anarki i de mest grundlæggende definitioner. De der tror eller underkaster sig noget sådant, må have en exceptionel formåen til kombinatorisk tænkning.

Monoteismen har intensivt modarbejdet den rationelle videnskab og den individuelle tanke. Onfray giver eksempler på nogle, som i vor kultur er stødt sammen med dogmatikken i religionernes lovebøger. Allerede de tidlige teorier om atomerne som altings byggesten (Leukippos, Demokrit) truer fiktionen og teologernes påstande om den rent "åndelige" sjæl. Giordano Bruno blev myrdet af kirken for sine tanker om Gud som en del af materien, skabelsen. På samme måde blev Galilei tvunget til at afsværge sin materialistiske atomisme for at undgå bålet – ikke egentlig sin heliocentrisme, som "kun" straffedes med livsvarig husarrest. Den katolske kirke kogte tidligt en skolastisk suppe på det værste i Aristoteles' metafysik, f.eks. substanslæren, som blev den intellektuelle basis for nadvermysteriet. Monoteismen har gennem deres uddannelsesmonopol forsinket den åndelige evolution med århundreder, og ført de mest geniale tænkere (som Newton) på vildspor. Teologiske tolkningsrepræsentanter bidrager via forskellige primitive magtsystemer fortsat til en verdensomspændende intellektuel underudvikling. Præsteskabet blokerer for et rimeligt syn på verden, livet og døden – streng islam formelig forbyder en sådan frivolitet! Der er givet forskrifter for tilværelsen.

Til det virkelig skammelige i monoteismen hører naturligvis synet på kvinden. Siden Eva er forulempelserne legio. Paulus' forhånelser kan regnes til de mildere. I en jødisk morgenbøn takker manden Gud for at Han ikke har skabt ham som slave eller kvinde! En jødisk mor, som for nylig har født en søn, må ikke besøge helligdommen i fyrre dage (3. Mos.), har hun født en pige, udelukkes hun i tres dage. Koranen anbefaler manden at slå sine ulydige hustruer og at behandle sine kvinder seksuelt efter behag. En rettroende muslimsk kvinde må ikke tage en mand i hånden uden at nogen bærer handsker! I Mattæus-evangeliet (19:12) priser Jesus dem, der har gjort sig selv kønsløse for himmerigets skyld, hvilket desværre fik kirkefaderen Origenes til at gribe kniven og skære sine genitalier af (noget der også forekom blandt blivende præster i den romerske Attiskult på Dies Sanguinis, blodets dag). Arvesynden forplanter sig gennem kvinden, skriver kirkeforbilledet Augustin. De lige så parodiske som modbydelige forestillinger om køn og seksualitet burde for længst have diskvalificeret monoteismen som grund for menneskelige relationer.

Nutidens monoteister hævder, at alle bizarre regelsystemer og idealer tilhører en svunden tids livssyn. Mosebøgerne og Koranen var oprindeligt gyldige for ørkenfolkenes vilkår, nu er vi moderne og selektive. Men religionerne er generelt betinget af deres anakronistiske lydighed og opfyldelse af påbud, selv om der naturligvis forekommer nuancer. Religion er ikke kun en forhistorisk atavisme. Den religiøse underkastelse (på arabisk: islam) er et socialt og eksistentielt stigma; mennesket anses tydeligt for altid at være præget af en nedarvet slave- og flokmentalitet, der skal tilfredsstilles på forskellige måder. Enhver afvigelse forårsager angst, både det gamle og det nye forbund forpligter. Kernepunktet i de monoteistiske budskaber er deres performative betydning: selve udsagnet betyder og medfører sandhed. Al modsigelse, selv den mest åbenbare evidens (som f.eks. moderne arkæologi), er i princippet kættersk. I den verden hvor de jødiske præster, evangelisterne, Paulus og Muhammed levede, var det sædvane at tilskrive fiktionen realitet. Kundskaber var så rudimentære, at grænserne mellem sagn og virkelighed blev flydende; den mytiske tænkning var en selvfølgelighed – via kirkens og teokratiernes officialitet (autoritet i offentligheden) har dette levet videre ind i vore dage. Fra en filosofisk synsvinkel er al religion i grunden afgudsdyrkelse og hedenskab; der er ingen anledning til at udskille netop monoteismen som noget højerestående end f.eks. polyteistisk hinduisme.

Det mest foruroligende kapitel i Onfrays bog handler om den mulige fiktive person, vi kalder Paulus, som åbenbart er "gefundenes Fressen" for en religionskritiker. Denne stakkels plagede og masochistiske skikkelse indgiver både medynk og afsky. Onfray foretager en makaber opremsning af alle hans selvantydende sygdomme, ikke mindst den aseksualitet der kan forklare hans kvindefjendtlighed. Det kunststykke lykkedes for Paulus: at overføre sine personlige mangler og neuroser ("jeg er et ufuldkommet foster") til at blive en helhed, måske utilsigtet, en rettesnor for en verdensomspændende religion. Det relativt subtile hos evangelisternes Jesus og hans pacifisme var for fundamentalisten Paulus en militant apokalypse. Jesus interesserede kun Paulus som et visionært instrument. Ligesom han som Saulus forfølger de kristne, uddriver han nu de lovbundne jøder fra det nye, radikale trosfællesskab. Hans

selvhad inkluderer de undertryktes mentalitet. Det der er uopnåeligt hos Kristus bliver realistisk hos Paulus. Han omsætter det himmelske mysterium til det konkrete. Den lidelse, som ethvert menneske dengang og senere erfarer, ophøjes af Paulus til hellighed, et sindbillede på Kristus' offerdød. Men Paulus selv kunne næppe have accepteret at indgå i NT's person-teologi ifølge evangelierne. Den popularisering stred mod hans mere transcendentale kristusbillede.

Monoteismernes udvikling frem til vor tids forbløffende former for overtro indgiver snarest Onfray desperation. Men hans og andre kirkekritikers dilemma ligger trods alt i, at ræsonnementet for en stor del må blive ideologisk kontrafaktisk; der savnes betydende alternativer at sammenligne med. Vurderinger dybt i bakspejlet er meget komplicerede spørgsmål, om end nødvendige. At skelne mellem tekster og tillempning er heller ikke let, fanatiske grupper har altid misfarvet historien, der findes altid en stilhed, vi ikke ser. Det er forståeligt, at Onfray kun kunne skitsere sit ateologiske program på nuværende stade. Han er en åbner, ikke en afslutter – hans fortegnelse over supplerende litteratur er generøs. Den følelsesmæssige intensitet i hans protest er lige så tankevækkende som eksalteret for os i en halvlunken sekularisme. Vi har levet uden for den centrale religiøse dramatik og dens formative udvikling. Vi forstår ikke længere dybden eller betydningen af troens og tvivlens trauma.